

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
URGANCH INNOVATION UNIVERSITETI NTM

***INNOVATSIYA
VA
TARAQQIYOT***

INNOVATION AND PROGRESS

***Ilmiy-metodik, ijtimoiy, ma’naviy-ma’rifiy
JURNAL***

***Scientific-methodological, social, spiritual-educational
JOURNAL***

**2026-yil, 6,7,8-sonlar
2026, Issue 6,7,8**

B.M.Fazilkarimova. Empatiya tushunchasining badiiy va psixologik talqini: nazariy yondashuvlar	476
I.M.Abdullayeva. A.P. Chexov so‘nggi davr ijodida qadriyatlar inqirozi holatidagi adabiy qahramon	482
F.B.Bo‘riyeva. Substandart mental fe’llarda inferensial ma’no hosil bo‘lishi: implikatura va kommunikativ relevantiya nazariyalari asosida qiyosiy tahlil	488
G.U.Bekbergenova. Farmatsevtik ergonimlarning semantik va lingvokulturologik xususiyatlari	503
B.M.Polvonova. Alisher Navoiyning “Xamsa” dostonlarida ayollar nutqida milliy-madaniy qadriyatlar va gender stereotiplarining o‘ziga xosligi	510
T.J.Purxanova. The pedagogical significance of developing freelancing skills among school students	521
M.B.Mirzayeva. Ingliz va o‘zbek bolalar nutqida nominatsiya vositalarini lingvokognitiv tadqiq etishning nazariy-metodologik asoslari	527
N.Jumaxo‘ja. Ilohiyot va dunyoviylikni muvofiqlashtirgan ta’limot	535
B.A.Muxtorova. O‘zbek, rus va ingliz madaniyatlarida “Boylik” konseptining lingvomadaniy metaforalari	542
I.X.Pardaeva. O‘zbek tilida quloqqa taqiladigan zargarlik zeb – ziynat buyumlari nomlari	549
Z.T.Umarova. Tursunboy Adashboyev she’riyatida vatan va milliy qadriyatlar tasviri	555
G.B.Otaxonova. Badiiy matnlarda milliy-madaniyatga xos leksikaning berilishi: nemis, ingliz va o‘zbekcha tarjimar qiyosida	563
M.R.Pulatova. Abdurahmon Jomiyning “Arba’in” asari qo‘lyozma nusxalarining qiyosiy-matniy tadqiqi	568
M.R.Pulatova. Abdurahmon Jomiyning “Arba’in” asari qo‘lyozma nusxalarining qiyosiy-matniy tadqiqi	576
Г.Р.Ишанкулова. Эволюция государственности Захириддина Мухаммада Бабура: от кабульского удела к формированию государства бабуридов в Индии	586

O‘ZBEK TILIDA QULOQQA TAQILADIGAN ZARGARLIK ZEB – ZIYNAT BUYUMLARI NOMLARI

UO‘K 81'42

**Pardaeva Izzat
Xolbo‘tayevna,
Dotsent, GulDU**
Izzatoy.pardaeva@gmail.com
ail.com

Annotatsiya

Zargarlik san'ati milliy – nafis madaniyat tarixining ajralmas qismi bo'lib, u xalqning olis o'tmishdagi oliy maqsadlarini o'rganishga yordam beradi.

Zargarlik ziynat buyumlari hunar egalarining mahoratidan, ma'lum davr iqtisodiy va ijtimoiy shart – sharoitlardan, ma'dan va toshlarga ishlov berish texnikasidan hikoya qiladi. Zargarlar yasagan buyumlar ular yashagan davr zargarlik san'atining uslubiy xususiyatlarini o'zlarida namoyon etadi.

Kalit so'zlar: Zargarlik zeb – ziynat buyumlari, sirg'a, zirak, zira, boldoq, zirix, oviza, go'shvora, halqa.

Annotation

Jewelry is an integral part of the history of national and refined culture, which helps to study the lofty goals of the people in the distant past.

Jewelry tells about the skill of craftsmen, the economic and social conditions of a certain period, and the techniques of processing minerals and stones. The products made by jewelers reflect the stylistic features of the jewelry art of the era in which they lived.

Keywords: jewelry, Jewelry - ornaments, earrings, bracelets, rings, bangles, necklaces, earrings, rings, rings.

Аннотация

Ювелирные изделия являются неотъемлемой частью истории национальной и утонченной культуры, помогая изучать высокие цели народов далекого прошлого. Ювелирные изделия рассказывают о мастерстве ремесленников, экономических и социальных условиях определенного периода, а также о техниках обработки

минералов и камней. Изделия, созданные ювелирами, отражают стилистические особенности ювелирного искусства той эпохи, в которой они жили.

Ключевые слова: Ювелирные изделия - украшения, серги, браслеты, ожереля, колса

Zargarlik zeb – ziynat buyumlari milliy – badiiy madaniyat tarixining ajralmas qismi bo‘lib, u xalqning olis o‘tmishdagi olis maqsadlarini o‘zida mujassamlashtirgan. Zargarlik ziynat buyumlari hunar egalarining mahoratidan ma’lum iqtisodiy va ijtimoiy shart – sharoitlardan, ma’dan va toshlarga ishlov berish texnikasidan hikoya qiladi. Zargarlar yasagan buyumlar ular yashagan davr san’atining uslubiy xususiyatlarini o‘zlarida namayon etadi. Shunindek, zargarlik zeb – ziynat buyumlarining hayotdagi ijtimoiy – iqtisodiy o‘rni ham anchagina sezilarli. Insonning jamiyatdagi mavqeini ham ko‘pincha uning qimmatbaho zargarlik buyumlari borligiga qarab belgilaganlar. Taqinchoqlar kishilar yoshidagi farqni va oilaviy ahvolini belgilash uchun xizmat qilib, ularning nasl – nasabidan nishona berib turuvchi xususiyatga ega bo‘lgan. Boz ustiga, qimmatbaho matolardan yohud ular aralashmasidan tayyorlangan taqinchoqlar kishilar salomatligini bir me’yorda saqlab turish uchun ham xizmat qilgan. Nihoyat, ularning nafasat borasidagi fazilatlaridan so‘zlaydigan bo‘lsak, u zargarlarning yurak qo‘ri bilan yaratilgan mukammal asar bo‘lib, u yoki bu davrda yashagan xalqlarning badiiy nafasat haqidagi tushunchalarini o‘zida aks ettirgan.

Demak, mazkur san’at misolida odamlarning ham moddiy, ham nafasat olami, ham ilohiy qudrat haqidagi tasavvurlarining bir – biri bilan uzviy ravishda chirmashib ketgani ko‘rinadi.

Mana shu asnodda o‘zbek tilida qadimdan zargarlik buyumlarining jamini ifodalovchi terminologik tizim tarkib topib kelgan. Davr, fan va texnika, ishlab chiqarish, madaniy – maishiy hayotdagi o‘zgarishlar taqozosi bilan mazkur terminologik tizim hamisha boyib keldi.

Mehnat jarayonida yuzaga kelgan va ijtimoiy hodisalardan sanalgan til kishilik turmushini har taraflama va keng suratda o‘zida aks ettirdi.

Kasb– hunarga oid terminlar o‘sha xalqning ishlab chiqarish bilan shug‘ullanuvchi jamoaning o‘zaro aloqasi, fikr almashishi natijasida yuzaga kelgan. Kasb–hunar leksikasining bir tarmog‘i bo‘lgan zargarlik terminlari ham uzoq o‘tmishga borib taqaladi.

Muzeylarda saqlanayotgan va hozirgi kunda turli joylardan topilgan qadimiy zargarlik ziynat buyumlari namunalarining tuzilishi, badiiy naqsh kompozitsiyasining xilma – xilligi, ularni yasashda ishlatiladigan mehnat qurollari – bularning barchasi ularning maxsus terminlar bilan atalganligi, birinchidan, zargarlik zeb – ziynat buyumlarining, ularni yasovchi zargarlar san’atining tarixiy taraqqiyotini yoritishga yordam bersa, ikkinchidan, zargarlik buyumlarining uzoq davrlardan beri qo‘llanib kelinayotganligini tasdiqlaydi.

Jamiyatdagi barcha voqea – hodisalar, narsa – predmetlar bir – biridan farq qilishi yoki bir – biriga o‘xshashligi bilan ajralib turadi va shunga muvofiq ravishda ularning har qaysisi ma’lum bir guruhni tashkil qiladi. Huddi shunday guruhlarga ajratish tilga ham tadbiiq qilingan. Lingvistik nuqtai nazardan qaraganda, har bir sohaga oid terminlar ma’lum guruhlarga birlashib tilning terminologik tizimlaridan birini tashkil etadi. O‘z navbatida, bu tizim muayyan guruhlardan, boshqacha aytganda, tematik guruhlardan iborat bo‘ladi.

Inson mehnat faoliyati bilan aloqador bo‘lgan har qanday kasb o‘tmishda ham, hozir ham o‘z terminologiyasini yaratgan va yaratib keladi. Umumiste’moldagi istalgan so‘z kasb – kor, soha doirasida maxsus ma’noga ega bo‘lishi, termin ma’nosini anglatishi, termin vazifasini bajarish mumkin. Chunonchi, uzuk, bilaguzuk, zirak umumiste’molda oddiy so‘z, ammo zargarlar tilida termindir.

Shunga ko‘ra, o‘zbek tili leksikasining eng qadimiy qatlamlaridan bo‘lmish (inson o‘zini go‘zal qilib ko‘rsatish maqsadida foydalanadigan) zargarlik terminlari, ya’ni zargarlik zeb-ziynat buyumlari, ularning qismlari, asbob-uskunolari va nihoyat, ularni yasaydigan, sayqal beradigan kasb-kor egalari terminlarini tematik jihatdan guruhlarga ajratish mumkin.

Zargarlik zeb – ziynat buyumlari miqdori unchalik ko‘p emas, lekin ularning har birining o‘nlab turlari, xillari mavjud. Hozirgi O‘zbekiston hududida zeb – ziynat buyumlari, taqinchoqlar qachon kelib chiqqanligini aniqlashning imkoni yo‘q. Ma’lum bo‘lishicha, neolit davridayoq (miloddan avvalgi IV asr oxiri, III asr boshi) tosh va chig‘anoqlardan turli shakldagi munchoq va shokilalar tayyorlash keng tarqalganligi haqida ma’lumotlar bor¹.

¹ Абдуллаев Т., Фахриддинов Д., Ҳақимов А. Маъданга битилган қўшиқ. – Тошкент, 1986, 141 – бет.

Zargarlik san'ati milliy – nafis madaniyat tarixining ajralmas qismi bo'lib, u xalqning olis o'tmishdagi oliy maqsadlarini o'rganishga yordam beradi.

Zargarlik ziynat buyumlari hunar egalarining mahoratidan, ma'lum davr iqtisodiy va ijtimoiy shart – sharoitlardan, ma'dan va toshlarga ishlov berish texnikasidan hikoya qiladi. Zargarlar yasagan buyumlar ular yashagan davr zargarlik san'atining uslubiy xususiyatlarini o'zlarida namoyon etadi.

Zargarlik zeb – ziynat buyumlari nomlarining tematik guruhini ko'rib chiqishdan avval, zargarlik zeb – ziynat buyumlarining jamini ifodalovchi, ya'ni umumiy nomi haqida fikr yuritmoqchimiz. Zargarlik zeb – ziynat buyumlari majmuini ifodalovchi umumiy nomlar xalq tilida zeb – ziynat buyumlari, bezak buyumlari, taqinchoq, ziynat, zavar terminlari bilan yuritiladi. Shuni aytib o'tish kerakki, bu terminlar faqat insonni go'zal qilib ko'rsatish maqsadida qo'llanadigan buyumlarni anglatadi. Masalan, uy – ro'zg'orni bezash uchun zardo'zlar tikadagan zardevor, sandalpo'sh, gulko'rpa kabi terminlar bezak buyumlariga va o'sha narsalarni bezash uchun tikilgan turli xil naqsh, kashta, gul turlariga nisbatan ham ishlatiladi. Zargarlik zeb – ziynat buyumlari umumiy nomini ifodalovchi bunday terminlar o'zbek tili zargarlik terminologiyasida sinonimik qator hosil qilgan.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, zargarlik zeb – ziynat buyumlari inson (asosan xotin - qizlar)ni xusndor, chiroyli qilib ko'rsatishga xizmat qiladi. Mana shu maqsad uchun bunday buyumlar kishilarning turli tana a'zolariga taqiladi. Zargarlik zeb – ziynat buyumlari kishilarning masalan, barmog'i, qulog'i, bo'yni, peshonasi, chakkasi, sochi, qo'ltig'i, ensasi, burni, beli, oyog'i kabi tana a'zolarini bezash uchun «xizma qiladi». Tabiiyki, har qaysi tana a'zolariga taqiladigan zeb – ziynat buyumlari o'zlarining maxsus atamalariga egadir. Mana shu asnoda zargarlik zeb – ziynat buyumlari nomlarini yana qo'l, barmoq, qo'ltiq, chakka va hokazo tana a'zolariga taqiladigan buyum nomlari tarzida yana kichikroq guruhlariga ajratish mumkin. Shunga ko'ra, quyida mana shu kichik guruhlariga kiradigan terminlar haqida fikr yutirishni lozim deb topdik.

Ma'lumki, quloqqa faqat bitta zargarlik buyumi taqiladi. Biroq ona tilimizda, xususan, shevalarda bu buyum xilma – xil nom bilan yuritiladi. Sirg'a, zirak, zira, boldoq, halqa shular jumlasidandir. Tilimiz tarixiga murojaat qilinar ekan, unda sirg'a ma'nosida ko'pa («Devon»), sizg'a – sizqa («Attuhfa») kabilar qo'llanganligiga ishonch hosil qilish mumkin. A.Navoiy asarlarida esa isirg'a (Oltun isirg'aki, quloq og'ritur, Zarhal o'tikdurki oyog' og'ritur. «Hayratul abror», 40 – bet), zirix (Ujb ila qoshi uchida girix, O'ylaki, har yon qulog'ida

zirix. Hayratul abror), oviza, go'shvora, halqa singari sinonimlar bilan ham ifodalangan. Ma'lum bo'ladiki, sirg'a ham boshqa zargarlik zeb – ziynat buyumlari kabi juda qadimdan bezak sifatida ishlatilgan ekan.

Mazkur kichik tematik guruhga kiruvchi sirg'a o'zining rang – barangligi, shaklining xilma – xilligi bilan ajralib turadi. Tabiiyki, bularning barchasi maxsus terminlarda o'z ifodasini topgandir. Bunday terminlar qatoriga sirg'a tayyorlangan joy, uni yasash uchun asos bo'lgan material nomlari ham kiradi. Masalan, toshkanboldoq¹ (rang-barang toshlar, yaltiroq shishalar va sadaf bilan bezatilgan bo'ladi), turkistonboldoq² (bunday nuxsani avval Turkiston zargarlari yasab urf qilgan), qashqarboldoq (aslida Qashqar zargarlari tomonidan g'oyat hashamdor, nozik qilib yasalgan) kabilar joyga nisbatan berish orqali ifodalangan. Kumush sirg'a, tilla sirg'a singarilarni ifodalash uchun esa sirg'ani yasashga asos bo'lgan material nomidan foydalanilgan.

Mana shu tahlitda yaratilgan va mazkur kichik tematik guruhga yana quyidagi nomlar kiradi: uchkokilli sirg'a (ikki chetida bittadan ikkita qisqa, o'rtasida bitta uzun kokili bo'ladi, kokillari mayda g'uppachalarni nozik simlar bilan tutashtirib yasaladi), yetti kokilli sirg'a (tanasida yettita kokili bor), aravaboldoq³ (XIX asrda urf bo'lgan sirg'a turi. Qismlari band, shaldiroqdan, shildirog'i shishadan, tanasi panjara va g'uppachadan iborat), anjirboldoq (tanasi bir necha mayda bo'laklardan, huddi ochilib turgan konvert shaklida, ammo panjara – panjara qilib yasaldi. Panjaraning yuzida anjir tahlit donachalar o'rnatilganidan shu nomni olgan), zulukzirak (zuluk formasida yasalgan zirak). Buning yangi chiqqan oy nusxasida ishlangan yana bir turi oyboldoq deb ataladi. Kanazirak⁴ (tanasi ko'zxonali bo'lib, unga kattaroq rangli tosh yoki shishadan ko'z o'rnatilgan, shokilasiz), jiydali boldoq, jiydasiz boldoq, kokilli zulukzirak, kokilsiz boldoq yoki quruq boldoq, uy zirak, qoziq sirg'a, shibirma, yulduzli sirg'a, qo'ng'iroqli sirg'a, g'alvirak zirak va boshqalar.

Xulosa qilib aytganda o'zbek tilida quloqqa taqiladigan zargarlik zeb-ziynat buyumlari nomlari ham katta bir qismni tashkil qiladi. Ularni to'plash va tahlil qilish tilshunoslikning dolzarb muammolaridan biridir.

¹ Toshkentda oyna sirg'a, Andijonda aynakli zira, Marg'ilonda zilzilaboldoq deyiladi.

² Andijonda turkiston zira deyiladi.

³ Namangan zargarlari asli arabiboldoq bo'lsa kerak deyishadi.

⁴ Andijonda tatrcha zira, yumaloq zira deb yuritiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Турсунова Т. Меъморчилик терминларининг лексик-грамматик тадқиқи . Тошкент, 1987.
2. Фахриддинова Д. Ювильерное искусство Узбекистана.-Тошкент, 1988.
3. Иброҳимов С. Фарғона шеваларининг касб-хунар лексикаси. – Тошкент, 1959.
4. Аттухфатуз Закиятү филлуғатит туркия.-Тошкент, 1972.
5. Кошғарий М. Девону луғотит турк. I-III. - Тошкент, 1960,1963

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
URGANCH INNOVATSION UNIVERSITETI NTM**

***INNOVATSIYA
VA
TARAQQIYOT***

**6,7,8-sonlar (43)
2026-yil, iyun, iyul, avgust.**

Bosh muharrir v.v.b.:	A.Matnazarov
Mas’ul kotib:	U.Bekmuhammad
Texnik muharrir:	M.Jumaniyozov
Navbatchi:	U.Bekmuhammad

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 2-noyabr kuni №0154405 raqamli tasdiqnoma berilgan.

Bosishga topshirilgan vaqti: 10:00. Ruxsat etilgan vaqti: 11:00

Qog‘oz bichimi: A4. Adadi: 200 nusxa.

Hajmi: 35,75 b.t. Buyurtma №1/48.

Nashr ko‘rsatkichi: 1404.

Bahosi kelishilgan narxda.

“Milleniumus print” MCHJda ofset usulida chop etildi.

Urganch tumani, “Shermatlar” MFY, Tadbirkorlar ko‘chasi, 69-uy.

Tel: (+998) 91-994-24-00

Urganch innovatsion universiteti
220100, Urganch shahri, “Ko‘hna qal’a” MFY,
Pahlavon Mahmud ko‘chasi, 59/1-uy, C-korpus.
Tel: (+998) 90-436-20-22